

Актуальна тема номера:
“МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ПРИТЯГНЕННЯ
РОСІЇ ТА ЇЇ ВИЩОГО ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОГО
КЕРІВНИЦТВА ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
(ПРОДОВЖЕННЯ)”

DOI: 10.33498/Юш-2024-02-009

Сергій Саяпін

доктор права, професор Університету КІМЕП
(Алмати, Казахстан)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8009-4497>
sergey.sayapin@yahoo.com

УДК 341

ТРИ ПОГЛЯДИ НА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВІЙНУ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті пропонуються три точки зору на відповідальність за війну Росії проти України, з акцентом на відповідальність держави й індивідуальну кримінальну відповідальність. По-перше, пропонується огляд судових процесів між Україною та Росією в Міжнародному суді Організації Об'єднаних Націй (ООН). Далі обговорюється роль Міжнародного кримінального суду в судовому переслідуванні осіб за ймовірні військові злочини в контексті війни Росії проти України. Нарешті, пропонується короткий погляд на запропонований спеціальний трибунал щодо агресії Російської Федерації проти України.

Ключові слова: агресія; військові злочини; Міжнародний суд ООН; Міжнародний кримінальний суд; Спеціальний трибунал щодо агресії Російської Федерації проти України.

Судова боротьба України проти Росії показує, що традиційні судові органи, такі як Міжнародний суд Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), менш сприйнятливі до інноваційних підходів. Враховуючи те, що війна Росії проти України створює величезні виклики, способи притягнення Росії до відповідальності за порушення міжнародного права також мають бути інноваційними. Зрештою, такі інновації мають сприяти суттєвому оновленню міжнародної інституційної системи та зробити її більш підготовленою до загроз безпеці у XXI ст.

Міжнародний суд ООН

Агресія Російської Федерації (далі – РФ) проти України стала підставою для двох судових процесів у Міжнародному суді ООН. 31 січня 2024 р. Міжнародний суд ухвалив рішення у відомій справі щодо застосування Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму (далі – МКФТ)

© Сергій Саяпін, 2024

і Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (далі – КЛРД)¹. Україна порушила справу у 2017 р. щодо подій в окупованому Криму² та так званих “ДНР” і “ЛНР”³. У цій справі Суд встановив, що Росія вчинила кілька порушень відповідно до обох конвенцій – зокрема ст. 9(1) МКФТ, ст. 2(1)(а) і ст. 5(е)(v) КЛРД. Росію також визнали відповідальною за порушення ‘зобов’язань згідно з розпорядженням Суду від 2017 р. щодо обмежень Меджлісу та її неспроможність утриматися від дій, які могли б погіршити або розширити спір між сторонами’⁴.

Інший відповідний спір у Міжнародному суді ООН стосувався спроби України показати, що Росія зловживала концепцією геноциду як приводом для застосування сили проти України. Суд ухвалив рішення щодо попередніх заперечень Росії щодо юрисдикції та прийнятності у цій справі 2 лютого 2024 р. і, за словами М. Мілановича, це було ‘великою втратою для України. Суд фактично знищив креативний аргумент України, хоча він визнав його правдоподібним на етапі тимчасових заходів, навіть незважаючи на те, що він був підтриманий 32 державами’⁵. Крім того, М. Міланович зробив висновок, що ‘разом із досить технічним рішенням <...> щодо фінансування тероризму та порушень КЛРД, де Україна знову програла за більшістю пунктів, це буде великим розчаруванням у її справі проти Росії’⁶. Скромний результат цієї справи, на думку М. Мілановича, буде таким:

Це означає, що тепер, розглядаючи суть справи, Суд повинен буде вирішувати виключно, чи несе Україна відповідальність за порушення Конвенції про геноцид. Але жодне питання про відповідальність Росії не виникне, за винятком дуже прихованого. Так само єдиним засобом правового захисту, який був би потенційно доступним тут, була б заява про те, що Україна не вчиняла геноциду – і неминуче, що зрештою це буде результатом справи. Це, своєю чергою, означає, що Україна НЕ зможе покладатися на цю справу, щоби, наприклад, отримати від третіх держав конфіскацію та передачу російських державних активів, які вони заморозили, оскільки жодні такі репарації не будуть виплачуватися. Можливо, суд вимагатиме від Росії моральної сатисфакції, але не більше того⁷.

¹ Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v. Russian Federation). Judgment. 31 January 2024 <<https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/166/166-20240131-jud-01-00-en.pdf>> (accessed: 13.02.2024).

² Tsybulenko E, Kelichavyy B, ‘International Legal Dimensions of the Russian Occupation of Crimea’ in Sayapin S, Tsybulenko E (eds), *The Use of Force against Ukraine and International Law: Jus Ad Bellum, Jus In Bello, Jus Post Bellum* (T.M.C. Asser Press, Springer 2018) 277–96.

³ Korotkyi T, Hendel N, ‘The Legal Status of the Donetsk and Luhansk “Peoples’ Republics”’ in Sayapin S, Tsybulenko E (eds), *The Use of Force against Ukraine and International Law: Jus Ad Bellum, Jus In Bello, Jus Post Bellum* (T.M.C. Asser Press, Springer 2018) 145–70.

⁴ Stefanelli JN, ‘ICJ Delivers Judgment in Ukraine v. Russia Case Concerning Terrorism Financing and CERD’ (*The American Society of International Law*, 31.01.2024) <<https://www.asil.org/ILIB/icj-delivers-judgment-ukraine-v-russia-case-concerning-terrorism-financing-and-cerd?fbclid=IwAR0PT4cej9F2SvtLMxmhH4BYYRRXXqQCMbmpTCHzyfjqC-997rhwnfplrvG>> (accessed: 13.02.2024).

⁵ Milanovic M, ‘ICJ Delivers Preliminary Objections Judgment in the Ukraine v. Russia Genocide Case, Ukraine Loses on the Most Important Aspects’ (*EJIL:Talk!*, 02.02.2024) <<https://www.ejiltalk.org/icj-delivers-preliminary-objections-judgment-in-the-ukraine-v-russia-genocide-case-ukraine-loses-on-the-most-important-aspects/>> (accessed: 13.02.2024).

⁶ Ibid.

⁷ Ibid.

Схоже, головний практичний урок, який Україна може винести з цих судових процесів, полягає в тому, що скромний успіх також є успіхом. Міжнародний суд ООН встановив, що Росія не здійснила розслідування фактів перебування на її території осіб, які вчинили злочини за ст. 2 МКФТ. Суд також встановив, що з 2014 р. Росія вжила низку дискримінаційних заходів щодо етнічних українців і кримських татар, зокрема і щодо реалізації ними права на освіту. Це значні висновки, на які Україна тепер може спиратися у своєму двосторонньому та багатосторонньому діалозі з міжнародними партнерами та в різних органах ООН. Також дуже важливо, щоби Міжнародний суд ООН у своєму майбутньому рішенні заявив, що Україна не вчиняла геноциду, тому що це дискваліфікує ганебні звинувачення Росії, спрямовані проти України, і продемонструє де-юре необґрунтованість російської пропаганди.

Міжнародний кримінальний суд

Україна не ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду (далі – МКС), але визнала його юрисдикцію двома заявами, зробленими відповідно до ст. 12(3) Статуту. Перша декларація охоплювала період з 21 листопада 2013 р. по 22 лютого 2014 р., тоді як друга декларація була безстроковою та охоплювала період із 20 лютого 2014 р.⁸ Показово, що в листопаді 2016 р. Росія намагалася вивести своїх громадян за межі юрисдикції МКС, але цей акт не мав юридичного значення, оскільки декларації України передавали МКС територіальну юрисдикцію⁹.

28 лютого 2022 р., через чотири дні після широкомасштабного вторгнення Росії в Україну, прокурор МКС оголосив, що «він домагатиметься дозволу на відкриття розслідування ситуації в Україні на основі попередніх висновків [його] Офісу, що впливають з його ранішого розгляду та охоплюють будь-які нові передбачувані злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду»¹⁰. У березні–квітні 2022 р. 43 держави передали питання щодо ситуації в Україні на розгляд Офісу прокурора¹¹, а 17 березня 2022 р. Палата попереднього провадження видала ордери на арешт В. Путіна та М. Львової-Белової, Уповноваженої з прав дитини в Управлінні справами Президента РФ). Обом було пред'явлено звинувачення за ст. 8(2)(a)(vii) і ст. 8(2)(b)(viii) Римського статуту за ймовірні воєнні злочини, пов'язані з незаконною депортацією та переміщенням дітей з України до Росії¹².

Нині складно передбачити тривалість та інші обставини, пов'язані з цим та, залежно від обставин, іншими провадженнями в МКС. Стаття 63(1) Римського статуту вимагає, щоб «обвинувачений був присутній під час судового розгляду», що поки що унеможливорює суд над В. Путіним і М. Львовою-

⁸ International Criminal Court. Situation in Ukraine. ICC-01/22 <<https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine>> (accessed: 11.02.2024).

⁹ Sayapin S, 'Russia's Withdrawal of Signature from the Rome Statute Would Not Shield its Nationals from Potential Prosecution at the ICC' (*EJIL:Talk!*, 21.10.2016) <<http://www.ejiltalk.org/russias-withdrawal-of-signature-from-the-rome-statute-would-not-shield-its-nationals-from-potential-prosecution-at-the-icc/#more-14774>> (accessed: 11.02.2024).

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid.

¹² Ibid.

Беловою в МКС. Якщо хтось із них постане перед Судом у майбутньому, звичайна тривалість розгляду в МКС приведе до того, що вирок буде ухвалено не раніше ніж через кілька років. Проте вже зараз видача ордерів на арешт В. Путіна та Львової-Белової має значення як мінімум у двох аспектах. По-перше, їхня можливість подорожувати за кордон обмежена тим, що вони повинні бути заарештовані в будь-якій із 124 держав – учасниць Римського статуту. По-друге, окрім того, що обвинувальний висновок відносно легко доказуваний завдяки наявності відповідних відеоматеріалів, на яких фігурують як В. Путін, так і М. Львова-Белова¹³, він також є дуже ганебним, оскільки стосується особливо вразливих жертв. Кримінальні злочини проти дітей повсюдно засуджуються як явно ганебні для тих, хто їх скоїв, а звинувачення проти В. Путіна та М. Львової-Белової є унікальними, оскільки вони висунуті проти голови держави – постійного члена Ради Безпеки ООН та посадової особи, безпосереднім обов'язком якої є захист прав дітей.

Спеціальний трибунал щодо агресії РФ проти України

Пропозиція про створення Спеціального трибуналу щодо агресії РФ проти України була зроблена в перші дні широкомасштабного вторгнення Росії в Україну, і відтоді її активно обговорювали різні урядові та неурядові актори. Нині розглядаються два основні підходи¹⁴. Перша модель – це гібридний суд, тобто такий, який, по суті, буде українським внутрішнім судом у Гаазі. Цей підхід, напевно, не є перспективним, оскільки він може:

- відкласти і, можливо, взагалі перекреслити перспективи притягнення до відповідальності президента В. Путіна, президента О. Лукашенка, С. Лаврова та інших вищих керівників, оскільки вони користуватимуться особистим імунітетом перед внутрішнім гібридним трибуналом;
- відтермінувати створення трибуналу на кілька років через конституційні зміни, необхідні в Україні після припинення воєнного стану;
- позбавить Україну міжнародної легітимності в її антиімперській боротьбі проти російського колоніального панування¹⁵.

Деякі актори вбачають явні переваги суто міжнародного суду або високоінтернаціоналізованого трибуналу певної форми, що має ключові міжнародні характеристики: міжнародні угоду та статут (із Генеральним секретарем ООН та/або через багатосторонню угоду); посилення на міжнародне право для цілей юрисдикції та застосовного права; важливі міжнародні компоненти (такі як прокурори, судді та місце проведення); і тверда міжнародна підтримка, де це можливо, з боку міжнародних та/або регіональних організацій. Вони вважають, що це буде найкращою надією на скасування відповідних імунітетів і надання трибуналу повної легітимності на доповнення до поточної роботи МКС (під час розслідування імовірних актів геноциду,

¹³ 'Встреча Президента России Владимира Путина и детского омбудсмена Марии Львовой-Беловой' (Youtube, 31.01.2023) <<https://www.youtube.com/watch?v=mjzmnLSjq74>> (дата звернення: 13.02.2024).

¹⁴ Communiqué "A Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine". International Conference at Church House in London, Westminster, UK (1 February 2024) <<https://www.jafua.org/conference>> (accessed: 13.02.2024).

¹⁵ Про доцільність національного судового переслідування за злочин агресії див. також: Sayapin S, *The Crime of Aggression in International Criminal Law: Historical Development, Comparative Analysis and Present State* (T.M.C. Asser Press, Springer 2014) 243–9.

воєнних злочинів і злочинів проти людяності, скоєних на території України). Проте позиція кількох держав щодо цієї моделі залишається незрозумілою, а дискусії між ними зайшли в глухий кут¹⁶. Імовірно, ця модель буде кращою через її максимальну ефективність і легітимність, але вона також вимагатиме найвищого ступеня координації між якомога більшою кількістю держав-однотимців. Найпевніше, її не підтримають держави, які зараз вважають себе союзниками чи партнерами Росії.

Крім того, можна було б розглянути працездатну високоінтернаціоналізовану третю модель, яка б сигналізувала про ігнорування держав-агресорів міжнародною спільнотою. Ця третя модель, параметри якої зараз відкриті, може забезпечити незалежний і безсторонній суд, заохочуватиме інші регіони приєднатися до зусиль, і це буде справжнім сигналом про довгострокову відданість заклику України та її сусідів бути вільними від імперського панування¹⁷.

Яку б модель не було обрано врешті-решт, важливо переконалися, що Спеціальний трибунал буде незалежним і безстороннім, а його легітимність надійною. Не слід забувати, що існують вагомні етичні, політичні та правові аргументи проти створення Трибуналу, які нелегко відкинути¹⁸. Як ми зазначали раніше, якби майбутній спеціальний трибунал щодо агресії РФ проти України коли-небудь визнав політичних, військових і громадських лідерів Росії винними у злочинах, які їм приписують, Росія стала б унікальною нацією, якою керують міжнародно засуджені злочинці¹⁹. Проте, яким би важливим не був цей кінцевий результат, шлях до нього буде нелегким і потребуватиме ретельної підготовки.

Висновки. Судова боротьба України проти РФ ще далека від завершення. Держави, міжнародні інституції та наукові спільноти розділені у поглядах щодо відповідальності Росії за її війну проти України, і з боку України будуть потрібні більш узгоджені зусилля, щоб продовжувати переконувати інших у необхідності притягнення Росії до відповідальності на різних форумах. На додаток до розглянутих вище перспектив Європейський суд з прав людини, правозахисний механізм ООН та арбітражні суди також залишатимуться актуальними. Невирішеним залишається питання із замороженими російськими активами за кордоном²⁰. Ці чинники в поєднанні з кінцевим військовим результатом війни сприятимуть формуванню майбутнього Європи, Євразії та світу на довгі роки.

¹⁶ Sayapin (n 15).

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Heller KJ, 'Creating a Special Tribunal for Aggression Against Ukraine Is a Bad Idea' (*Opiniojuris*, 07.03.2022) <<http://opiniojuris.org/2022/03/07/creating-a-special-tribunal-for-aggression-against-ukraine-is-a-bad-idea>> (accessed: 13.02.2024).

¹⁹ Sayapin S, 'Russian Discourse on International Criminal Law' (2022) 20 *Journal of International Criminal Justice* 828.

²⁰ 'EU takes first step to use Russia's frozen assets for Ukraine' (*Reuters*, 12.02.2024) <<https://www.reuters.com/markets/europe/eu-gives-details-its-measures-regarding-russian-central-bank-assets-2024-02-12>> (accessed: 13.02.2024).

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Sayapin S, *The Crime of Aggression in International Criminal Law: Historical Development, Comparative Analysis and Present State* (T.M.C. Asser Press, Springer 2014).

Edited books

2. Korotkyi T, Hendel N, 'The Legal Status of the Donetsk and Luhansk "Peoples' Republics"' in Sayapin S, Tsybulenko E (eds), *The Use of Force against Ukraine and International Law: Jus Ad Bellum, Jus In Bello, Jus Post Bellum* (T.M.C. Asser Press, Springer 2018) 145–70.
3. Tsybulenko E, Kelichavyi B, 'International Legal Dimensions of the Russian Occupation of Crimea' in S Sayapin, E Tsybulenko (eds), *The Use of Force against Ukraine and International Law: Jus Ad Bellum, Jus In Bello, Jus Post Bellum* (T.M.C. Asser Press, Springer 2018).

Journal articles

4. Sayapin S, 'Russian Discourse on International Criminal Law' (2022) 20 *Journal of International Criminal Justice*.

Websites

5. EU takes first step to use Russia's frozen assets for Ukraine (*Reuters*, 12.02.2024) <<https://www.reuters.com/markets/europe/eu-gives-details-its-measures-regarding-russian-central-bank-assets-2024-02-12>> (accessed: 13.02.2024).
6. Heller KJ, 'Creating a Special Tribunal for Aggression Against Ukraine Is a Bad Idea' (*Opiniojuris*, 07.03.2022) <<http://opiniojuris.org/2022/03/07/creating-a-special-tribunal-for-aggression-against-ukraine-is-a-bad-idea>> (accessed: 13.02.2024).
7. Milanovic M, 'ICJ Delivers Preliminary Objections Judgment in the Ukraine v. Russia Genocide Case, Ukraine Loses on the Most Important Aspects' (*EJIL:Talk!*, 02.02.2024) <<https://www.ejiltalk.org/icj-delivers-preliminary-objections-judgment-in-the-ukraine-v-russia-genocide-case-ukraine-loses-on-the-most-important-aspects>> (accessed: 13.02.2024).
8. Sayapin S, 'Russia's Withdrawal of Signature from the Rome Statute Would Not Shield its Nationals from Potential Prosecution at the ICC' (*EJIL:Talk!*, 21.10.2016) <<http://www.ejiltalk.org/russias-withdrawal-of-signature-from-the-rome-statute-would-not-shield-its-nationals-from-potential-prosecution-at-the-icc/#more-14774>> (accessed: 11.02.2024).
9. Stefanelli JN, 'ICJ Delivers Judgment in Ukraine v. Russia Case Concerning Terrorism Financing and CERD' (*The American Society of International Law*, 31.01.2024) <<https://www.asil.org/ILIB/icj-delivers-judgment-ukraine-v-russia-case-concerning-terrorism-financing-and-cerd?fbclid=IwAR0PT4cej9F2SvtLMxmhH4BYRXXqQCMbmpTCHzyfjqC-997rhwnfplrVg>> (accessed: 13.02.2024).
10. 'Vstrecha Prezidenta Rossyy Vladymyra Putyna y detskoho ombudsmena Maryy Lvovoi-Belovoi' (*Youtube*, 31.01.2023) <<https://www.youtube.com/watch?v=mjzmnLSjq74>> (accessed: 13.02.2024).

Sergey Sayapin

THREE PERSPECTIVES ON RESPONSIBILITY FOR RUSSIA'S WAR AGAINST UKRAINE

ABSTRACT. The article offers three perspectives on responsibility for Russia's war against Ukraine, with an emphasis on state responsibility and individual criminal responsibility. First, an overview of the legal proceedings between Ukraine and Russia at the International Court of Justice is offered. Next, the role of the International Criminal Court in prosecuting individuals for alleged war crimes in the context of Russia's war against Ukraine is discussed. Finally, a brief perspective on the proposed Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine is offered.

KEYWORDS: aggression; war crimes; International Court of Justice; International Criminal Court; Special Tribunal regarding aggression of the Russian Federation against Ukraine.